

мами, поширеними на сході Європейської частини Союзу, працює С. О. Нікітін, який спостерігав їх і в природній обстановці.

По сухих степових схилах часто зустрічається характерна відміна: *T. podolicus* Bess. var. *floccosiformis* Artemczuk (var. nov.). Tota planta valde floccoso-araneosa. Folia radicalia basi dilatata, longitudinaliter plicata, ad 3 mm lata, caulina basi dilatata semiamplexicaulia, margine undulata, superne recurvata.

Уся рослина густо кльочасто-вовниста. Прикореневі листки при основі розширені, вздовж складені, до 3 мм завширшки, стеблові і верхні при основі розширені, напівстеблообгортні, по краях хвилясті, назад відігнені, кільчасто або спіралью закручені.

Тип відміни: окол. м. Харкова. Степовий схил між залізничними зупинками: Південний та Жовтнева. 31. VI. 1934. І. В. Артемчук (ХДУ).

Specimina examinata:

1. Околиці м. Харкова. Жовтнева зупинка 31. V. 1934. І. В. Артемчук (БІН ХДУ). 2. Полтавская губ. между Карловкой и Липою на степи. 19. VI. 1849. Герб. Роговича. (БІН АН УРСР) 3. На лугах Дніпра близ Києва 20. VII. 1879. Герб. Шмальгаузена (БІН АН УРСР) 4. Дніпропетровськ. 19. VI. 1887 Пачосский (БІН АН УССР).

8. *Tragopogon ucrainicus* Artemczuk sp. nova. Syn.: *T. floccosus* auct. fl. ucr. non W. K.

Planta biennis, 30—80 cm alta, tota praesertim ad ramos juniores atque sub capitulis griseo-araneoso-lanata. Caules solitarii, saepe a basi obpyramidatim ramosi. Folia radicalia, a basi dilatata, albido-lilacina in laminam longam, planam vel plicatam, 2—3 mm latam angustata; folia caulina abbreviata, a basi dilatata, 6—7 mm lata in laminam longiusculam, acutatam, margine interdum undulatam, in annulum vel spirum revolutam vel recurvatam sensim attenuata; suprema plus abbreviata 10—50 mm longa, basi 4—8 mm lata, foliis caulinis mediis similia. Pedunculi capitulorum non incrassati. Involucrum plerumque octophyllum, fructiferum 5—10 mm latum, a basi lanatum, phyllis 15—23 mm longis. Flosculi lutei, involucri longiores. Achenia marginalia rostrata, rotundato-pentagona, inferne laevia, in caetera parte scabrida (vel tota scabrida — var. *lasiocarpus* Artemczuk), rostro laevi, achenii (dimidiam —) tertiam—quintam partem aequante; pappus achenio uno cum rostro brevior, annulo basali breviter pubescente.

Floret V—XI.

Habitat in arenosis ad fl. Dnjepr et Donetz substepposi et stepposi Ucrainae et Rossiae meridionalis.

Area geogr.: planta endemica.

Typus speciei: Ucr. S. S. R. prov. Charjkov, prope opp. Achtyrka, in arenosis fl. Vorsklo. 29. VIII. 1934. І. Artemczuk. Charkov, Herb. Univ. Civ.

Species haec a *T. floccoso* W. K. achenii rostro longiore, laevi, non scabrido, statura humiliore, foliis supremis brevioribus, basi magis dilatatis et area; a *T. podolico* Bess. foliis angustioribus, plicatis non planis, pubescentia, acheniis minus scabridis et habitatione differt clare.

Рослина дворічна, 30—70 см заввишки, вся сіро-павутинисто-вовниста, особливо на молодих гілках та під кошиками; стебла, звичайно, поодинокі, обернено пірамідально-розгалужені, іноді від самої основи. Прикореневі листки з широкої білувато-бузкуватої основи звужені в довгу вузько-лінійну до 2—3 мм завширшки, розгорнену, часто жолобчасту або вздовж складену пластинку. Стеблові листки мало вкорочені з розширеної основи 4—8 мм завширшки, поступово звужені в пластинку 2—3 мм завширшки, вздовж складену, загострену, назад відігнену, спіралью або кільчасто закручену. Верхні листки більше вкорочені, 10—50 мм завдовжки, при основі 4—8 мм завширшки, подібні до середніх стеблових. Цвітоноси

під кошиками не потовщені. Квітки жовті, довші за листочки обгортки. Кошики з плодами 5—8 мм діаметром при основі. Листочків обгортки, звичайно, 8; вони при основі вовнисті, 15—23 мм завдовжки. Крайні сім'янки при основі гладенькі, вище — горбкуваті, шерсткі (іноді у *var. lasiocarpus* Artemczuk вся сім'янка гостро шерстка), переходять у гладенький

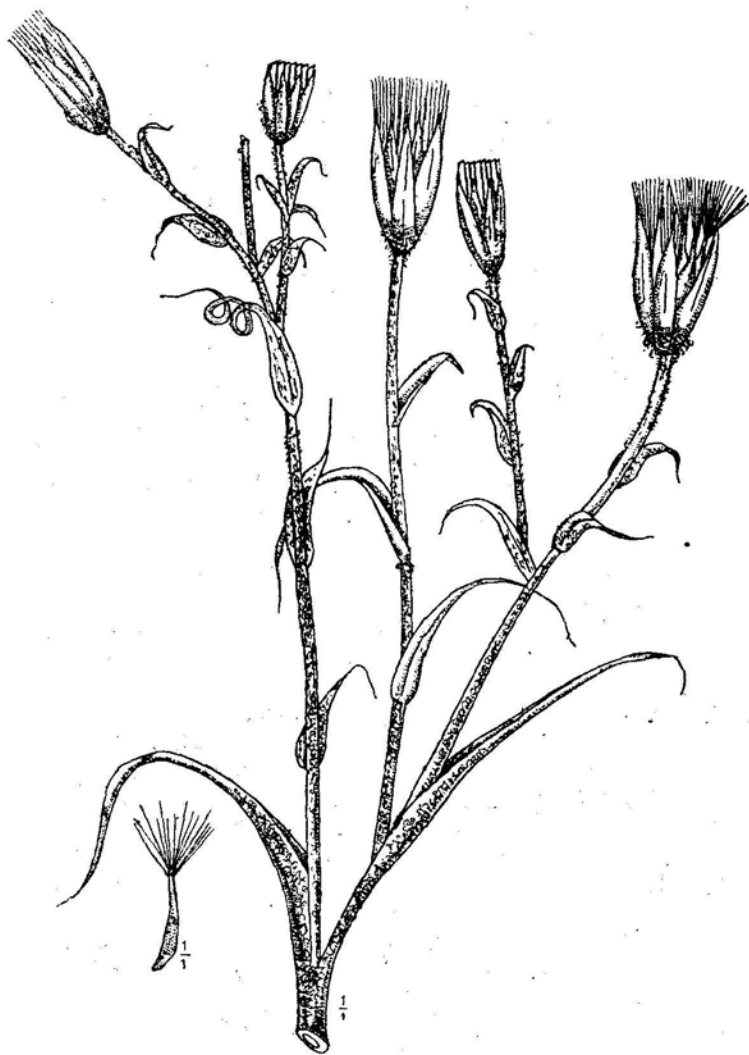

Рис. 3. *Tragopogon ucrainicus* Artemczuk. I. Вершок рослини.
II. Сім'янка

носик, що дорівнюється $(\frac{1}{2} - \frac{1}{3} - \frac{1}{5})$ сім'янки. Летючка сірувата, коротша за сім'янку, кільце (основа) летючки коротко опушене (рис. 3, 10).

Цвіте V—IX.

Росте на пісках, переважно лісостепової смуги. Починаючи з Полісся від гирла Прип'яті і перетинаючи лісостепову смугу, заходить на степові та борові піски до р. Самари, на схід поширений до р. Дінця.

Тип виду: Харківська обл., Охтирський район, $4\frac{1}{2}$ км. на захід від Охтирки. Піски біля соснових посадок. 29. VIII. 1934. Артемчук (ХДУ).

Specimina examinata:

Л. П. 1. Чернігівський п'овіт. Піски понад р. Тясміном проти Росоши-нець 20/VII 1923. Постригань.

П. Л.-С. 2. Черкаси с. Хецьки. Піскові надими. 7/IX 1927. Ю. Клеопов. 3. с. Пісчана, Звенигород. повіту. На силучих пісках. 14/VIII 1924. М. Подоличка. 4. Киев. Близ Белич. 30/VIII 1884. Герб. Шмальгаузена. 5. с. Копачи Киев. губ. По пустырям и песчаным паровым полям. 18/VI 1893. Останков. 6. Киев. губ. на песчаных полях. 25/VI 1862. Августинович. 7. Киев. Романовка. 26/VII—Герб. Траутветтера. 8. Черкас. у. окр. м. Смелы. Сосновый бор. С. Гонешив и Г. Невадовский.

Л. Л.-С. 9. с. Калиберда. Песчаные кучугуры левого берега Днепра. 9/IX 1931. М. Котов. 10. Переяславщина. Піскові бугри. 16/VI 1929. Дубовий і Клеопов. 11. На песчаных местах близ Переяслава. 12. с. Калиберда. Песчаные кучугуры левого берега Днепра. Полтавщина. 13. Золотоношенский у., хут. Мохнач, ур. „Діброва“ на песке. 23/VII 1915. Ярмолович. 14. с. Власівка, Зінківського р-ну. Піски понад р. Таманою 2/VIII 1926. Зеров. 15. Первый разъезд за Полтавою (Кременч. напр.), 2-ая терраса р. Ворсклы. 9/VII 1921. Лавренко. 16. Піски между Высочиновкой и Артюховкой. С. А. Милютин. 17. На песке близ Черемушина Харьков. губ. Милютин С. 18. Охтирка. Піскові кучугури по р. Ворсклу 2/IX 1935. 1. Артемчук. 19. Богодухівський р-н, с. Павлівка. Соснові посадки на піску 24/VI 1935. 1. Артемчук. 20. Богодухівський р-н, с. Крючик біля бору на піску 24/VI 1935. 1. Артемчук. 21. м. Мерефа. Піски біля бору. 13/VII 1934. 1. Артемчук. 22. Харьков. Пески близ Основы 25/VI 1926. М. Приходько. 23. Харьков. окр., Малиновская л. дача. 24. Змиевский у., с. Борки. Бор на песке. Плато 24/VI 1922. Е. Лавренко. 25. Харьк. у., с. Хорошев. Бор. 20/VI 1918. Шостенко. 26. Змиев, посадки сосны. Песок 2/IX 1915. Ширяев. 27. Валковский у., Ракитенское л-во. Бор. 9/VII 1915. К. Залесский. 28. Ферма. Харьковская флора 8/VII 1852. Герб. Черняева.

П. З.-Л. С. 29. Околиці. Першотравневого. Долина р. Кодима. Піски правого берега р. Кодимки. 13/VII 1929. Ф. Левіна. 30. Верхне-Днепровск. 19/VI 1889. Герб. Шмальгаузена. 31. Александрійский у., с. Белецковка. Дюнные пески. 24/VII 1921. Е. Лавренко.

Л. З.-Л. С. 32. Окр. Полтавской с.-х. станции. Лето 1915. Песчаные места в пойме р. Ворсклы. Лепченко. 33. Полтава. Нередко. 26/VII 1893. Левановский. 34. Окр. гор. Павлограда. Пески 17/VI 1926. А. Криштофович.

35. Пески под Старобеліском. 28/VI 1905. Ширяевский.

¹ №№ 2, 3, 4, 5, 10, 14, 30 — АН УССР; 6, 8, 16, 17, 33, 34 —

БІН; 18, 19, 20, 21 — ХДУ.

Решта — УІР

Цей вид близький до степового *T. podolicus* Bess.; відрізняється від нього вужчими, вздовж складеними листками, часто на кінцях відігненими або спірально закрученими, густим сіропавутинистим опушенням, жовтими пиляками та менш шерсткими сім'янками.

З піскових видів близький до західного, дунайського *T. floccosus* W. K., але відрізняється значно меншим ростом, більш вкороченими верхніми листками, більшим розгалуженням. Основна різниця між цими двома видами полягає в формі сім'янок: сім'янки *T. ucrainicus* Artemszuk звужені в гладенький носик, що дорівнюється $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{6}$ довжини сім'янок, тоді як у *T. floccosus* W. K. сім'янки звужені в зовсім коротенький, не довший за 1—2 мм, шерсткий носик. На пісках нижньої течії Дніпра його заміщає інший, описаний мною далі, вид — *T. borysthenticus* Artemszuk, який відрізняється від *T. ucrainicus* Artemszuk відсутністю носика в сім'янок та дуже вкороченими верхніми листками. По річці Прип'яті

T. ucrainicus заміщається описаним далі видом, що добре відрізняється від нього меншим розміром, вузкими в діаметрі кошиками і довгими, більш витягненими листочками обгортки та значно довгими, з довгим носиком, сім'янками — *T. bjelorusicus* Artemczuk. На сході його заміщають описані мною види з безносиковими сім'янками: на палеогенових пісках середньої течії Дінця *T. donetzicus* Artemczuk та на пісках Дону *T. tanaiticus* Artemczuk. *Tragopogon ucrainicus* Artemczuk дуже поліморфний, дещо збірний вид. За тип його я вважаю рослини з жовтими пиляками, при основі гладенькими, округло-п'ятигранними сім'янками, звуженими в гладенький носик, що дорівнюється звичайно третині, рідше половині довжини сім'янки. Треба відзначити такі відміни *T. ucrainicus* Artemczuk.

Var. lasiocarpus Artemczuk (var. nova). Achenia scabrida; rostro laevi, achenii $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ partem aequante. Сім'янки шерсткі, звужені в гладенький носик, що дорівнюється $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ сім'янки.

У цієї відміни і в типу спостерігаються форми: *f. strioantherus* Artemczuk. Antherarum tubo apice striis 5 nigris picto.

Трубочки пиляків зверху з 5-ма чорними рисками.

f. flaviantherus Artemczuk. Antherarum tubo pallidoflavo.

Вся трубочка пиляків блідувато-жовта.

Відміни і форми ці я безпосередньо спостерігав в околицях Харкова — піски між Новоселівкою та Новою Баварією, Мерефа та Богодухов.

На превеликий жаль, у мене бракувало матеріалів з пісків Правобережжя УРСР, особливо з кол. Волині, де піски займають до 35% всієї площі. В гербарію АН я знайшов лише один екземпляр з кол. Рівенського повіту (тепер Польща), на підставі якого я прийшов до висновку, що *T. ucrainicus* поширений і на Волині. Про це також свідчать і ті гербарні матеріали, що зібрані з пісків Білорусії, нижче р. Прип'яті, де *T. ucrainicus* Artemczuk в кол. Речицькому повіті входить у контакт із *T. bjelorusicus* Artemczuk.

Збираючи *T. ucrainicus* Artemczuk в околицях Харкова, Богодухова, Мерефи, я звернув увагу, що в порівнянні з іншими видами у нього на пошкоджених частинах невеличкими кульками виступає багато латексу, при чому останній густо обліплює руки та одяг. На руках відкладається товстий шар тягучої речовини. У мене склалося враження, що вид цей повинен бути непоганим каучуконосом. Б. В. Бизов наводить таблицю наслідків дослідження найбільш цікавих каучуконосів нашого Союзу, взятих із праці С. Іванова (Kautschuk, 1930, стор. 237 і далі), де серед інших рослин-каучуконосів значиться і *Tragopogon* sp. із Ростовського Бот. саду, в якого стебло і листя під час цвітіння показали: ацетоновий екстракт 4,71%, хлороформний екстракт 3,4%. *Tragopogon* sp. з Ірану листя — ацетоновий екстракт 30,70%, хлороформний екстракт 4,84%. Процент хлороформного екстракту в порівнянні з іншими, наведеними в цій таблиці каучуконосами, досить значний. *T. ucrainicus* Artemczuk без сумніву заслуговує на те, щоб провести аналіз його на каучуконосність в усіх його органах і в різні часи вегетаційного періоду. Якщо досліди над ним дадуть позитивні наслідки, він досить зручний у розумінні здобування його; в місцях, де мені доводилося його спостерігати, цей вид утворює суцільні зарості: околиці с. Павлівки та Кручика Богодухівського р., на пісках біля борів і в соснових посадках, піски біля бору в Мерефі, піскові кучугури між ст. Ізюм та Горами Артема.

9. *Tragopogon elatior* Stev. Chr. Steven in Bull. Soc. Natur. Mosc. XXIX (1856) 11,47.—Chr. Steven. Verz. Taur. p. 233.—E. Boissier. Fl. orient. III (1875).

Planta biennis, 90—125 cm alta, glabra. Caules recti, solitarii, patenter ramosi. Folia radicalia oblongo-lanceolata ad 60 mm lata; caulina basi dila-